

Razum i volja u filozofskoj misli Tome Akvinskoga

Maričević, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:502564>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Filozofija

Martina Maričević

Razum i volja u filozofskoj misli Tome Akvinskoga

Završni rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Filozofija

Razum i volja u filozofskoj misli Tome Akvinskoga

Završni rad

Student/ica:
Martina Maričević

Mentor/ica:
doc. dr. sc. Maja Poljak

Komentor/ica:
doc. dr. sc. Ivana Knežić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Martina Maričević**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Razum i volja u filozofskoj misli Tome Akvinskoga** rezultat mogea vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogea rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogea rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 4. listopada 2024.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. ŽIVOT I DJELO TOME AKVINSKOGA	2
2. ODNOS DUŠE I NJEZINIH MOĆI	3
3. RAZUMSKA SPOZNAJA	8
4. VOLJA.....	16
ZAKLJUČAK	21
SAŽETAK	23
LITERATURA	24

UVOD

Cilj je ovoga rada proučiti čovjeka iz perspektive njegovih specifičnih moći, razuma i volje prema Tominoj kozmološkoj slici hijerarhijskog poretka materijalnih bića. Jedan od najpoznatijih filozofa, koji je djelovao u trinaestom stoljeću, na osnovu čijeg nauka o razumu i volji je napisan ovaj završni rad je vrhunski filozof i teolog Toma Akvinski. Rođen je u dvorcu kraj Aquina, 1225. godine, a umro je u Fossanovoj početkom 1274. godine. Bio je redovnik dominikanac koji je predavao na Pariškom sveučilištu. Kako bismo razumjeli Tominu antropologiju potrebno je razumjeti njegovu metafiziku.

Ovaj završni rad podijeljen je na četiri poglavlja. U prvom poglavlju rada riječ je o životu i djelima Tome Akvinskoga u kojem ćemo se upoznati s njegovim mislima i njegovim naukom. Drugo poglavlje je podloga za glavnu temu našega rada, a to je odnos duše i njezinih moći koje se razlikuju ovisno o kojoj vrsti duše je riječ. Prema Tomi postoji hijerarhijski poredak među dušama i njihovim moćima, zbog čega postoji razlika među bićima i njihovim djelatnostima. Tu razliku među bićima smo prikazali prema Tominoj kozmologiji. U tom poglavlju smo obradili jedne od glavnih pitanja iz njegovog najpoznatijeg djela *Suma teologije* koja nam daju odgovore na pitanje o biti duše, njezinim moćima, o odnosu duše i njezinih moći itd. Nadalje, u trećem je poglavlju riječ o dvjema vrstama spoznaje, osjetilnoj i razumskoj spoznaji koje zajedno sudjeluju u spoznajnom procesu apstrakcije preko kojega ljudi spoznaju univerzalnu bit objekta. Također, istražiti ćemo Tomino shvaćanje razumske spoznaje koja u sebi uključuje aktivan i pasivan razum. U posljednjem poglavlju proučit ćemo jednu od tri vrste težnji, a to je razumska težnja ili volja, dok su ostale težnje naravna (prirodna) i osjetilna težnja. Uz volju postoji i slobodna volja, te ćemo na kratak način prikazati njihovu distinkciju.

U ovom završnom radu korištena je metoda analize sa svrhom što boljeg razumijevanja Tomine filozofije, točnije Tomine antropološke misli. Primarna literatura ovog rada su najistaknutija djela Tome Akvinskoga: *Suma teologije* i *Suma protiv pogana*, a od sekundarne literature koristili smo djela autora koji su proučavali različita područja Tomine filozofije značajna za naš rad.

1. ŽIVOT I DJELO TOME AKVINSKOGA

Toma Akvinski bio je kršćanski teolog i filozof koji je rođen u dvorcu Roccasecca kraj Aquina, 1225. godine, a umro je u Fossanovoj, 7. ožujka, 1274. godine.¹ U ranoj dobi od pet godina roditelji su ga smjestili u benediktinski samostan u Monte Casinu u kojem je stekao svoje prvo obrazovanje od 1230. do 1239. godine. Nakon toga Toma odlazi kratko kući, odakle se uputio na Sveučilište u Napulj sa samo četrnaest godina. No Toma nije ostao u benediktinskom samostanu, nego je privučen dominikanskom karizmom pristupio dominikanskom redu.² Roditelji su se protivili njegovom ulasku u dominikanski red zbog toga što je to bio red siromaha, a on je bio iz plemićke obitelji. Stoga su ga pokušali spriječiti tako što su ga oteli iz reda i držali ga zatvorenog godinu dana, no kada su vidjeli da Toma i dalje ustraje pri svome da želi biti dominikanac, oni su ga pustili.

Nakon toga, u jesen 1245.g. započeo je studij na Sveučilištu u Parizu, do ljeta 1248. godine. Iste godine je otišao u Köln s poznatim filozofom i teologom Albertom Velikim. Albert Veliki imao je snažan intelektualni utjecaj na Tomu tijekom njegovog studiranja u Parizu i Kölnu, zbog kojeg je Toma pokazao još veću ljubav prema učenju, posebno prema Aristotelovoj filozofiji.³ "Sveti Toma je bio onaj filozof koji je uspio izraziti kršćansku religiju aristotelovskim terminima, on je bio onaj koji je uspješno upotrijebio aristotelizam kao instrument teološke i filozofske analize i sinteze."⁴ Tomina je filozofija utemeljena na Aristotelovoj metafizici za koju Aristotel kaže da proučava biće kao biće. Godine 1272. Toma je postao voditelj novoga Generalnoga studija svojega reda u Napulju, a 1274. papa Grgur X. pozvao ga je kao stručnjaka da sudjeluje na Drugome Lyonskom koncilu, no na putu za Lyon je umro.⁵ Umro je 7. ožujka 1274. u cistercitskom samostanu Fossanova koji se nalazi između Napulja i Rima.⁶

Tokom svoga života Toma je bio jedan od najplodnijih pisaca srednjovjekovne filozofsko-teološke misli i pisao je djela u različitim formama, neka od djela su bila u obliku rasprava, druga u obliku komentara, treća su manji traktati, te njegova najpoznatija i najsustavnija djela među koje ubrajamo njegove dvije Sume. Neke od Tominih rasprava su: *Raspravljena pitanja O istini* (Pariz, 1256.-1259.) koja su iz vremena prije nego je Toma

¹ Podatak o datumu rođenja Tome Akvinskog nije točno evidentiran.

² Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije: Srednjovekovna filozofija*, Beogradski izdavačko – grafički zavod, Beograd, 1989., str. 304.

³ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, str. 305.

⁴ F. Copleston, *Istorija filozofije*, str. 305.

⁵ Usp., *Toma Akvinski*, u: „Hrvatska enciklopedija“, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61654>, (pristupljeno: 24. 11. 2022.).

⁶ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, str. 306.

napustio Pariz i otišao u Italiju, a to je prije 1259. godine, *Raspravljena pitanja O duši* (Rim, 1265.-1266.), *Raspravljena pitanja O zlu* (Rim-Pariz, 1266.-1270.), *Raspravljena pitanja O moći* (Rim, 1265.-1266.). Nadalje, kada je riječ o komentarima možemo spomenuti neke od Tominih komentara Aristotelovih djela: *Komentar o Fizici*, *Komentar o Metafizici*, *Komentar o Nikomahovoj etici*, *Komentar o Politici* koja su napisana u Italiji nakon 1259. godine.⁷ Tomina najpoznatija sustavna djela su: *Suma teologije*, *Suma protiv pogana*, te *Komentar Sentencija Petra Lombardijskog* (potječu iz razdoblja 1254.-1256.).

Među spomenutim djelima ona koja će u radu biti najviše korištena su: *Suma teologije* i *Suma protiv pogana*. *Suma teologije* je djelo koje je Toma pisao od 1265. do 1273. godine, sastoji se od tri dijela.⁸ Prvi dio ima sto devetnaest pitanja, te unutar tog dijela imamo podjelu u kojoj govori o svetoj doktrini ili teologiji, zatim o postojanju Boga, nakon toga o dogmi Presvetog Trojstva, stvaranju, anđelima i o čovjeku. Kada govori o čovjeku, u *Sumi teologije*, Toma tu raspravu smješta u sedamdeset i peto pitanje do sto drugog pitanja. U intervalu tih pitanja nalazimo temelje Tomine antropologije i filozofije spoznaje, te vidimo kako Toma objašnjava da se čovjek po svojoj biti sastoji od duše i tijela, da ima besmrtnu, samostalnu i nepropadljivu dušu, da posjeduje osjetilnu i razumsku spoznaju, da duša posjeduje moći; razum i volju.⁹ Djelo *Suma protiv pogana* je napisana u četiri knjige, tj. dva sveska gdje se svaki svezak sastoji od dvije knjige. *Suma teologije* je puno kraće djelo od *Sume protiv pogana*, tako u *Sumi protiv pogana* Toma obrađuje neke iste teme kao i u *Sumi teologije*, samo u *Sumi protiv pogana* on ih obrađuje na jedan opširniji način. Razlog zbog čega to djelo koristimo jest sljedeći: u *Sumi protiv pogana* mi možemo pronaći neke dodatne argumente vezano za temu koja nas zanima, a koji ne postoje u *Sumi teologije* jer je zamišljena kao kraće djelo, kratki pregled Tominih najosnovnijih tema teologije i filozofije. Koristit ćemo se jednim i drugim djelom prilikom obrade završnoga rada.

2. ODNOS DUŠE I NJEZINIH MOĆI

Na početku ovoga rada započet ćemo s kozmologijom, zbog toga što je ona filozofska disciplina koja nam donosi jasnu sliku čovjekova položaja u kozmološkoj hijerarhiji bića što nam omogućava bolje shvaćanje samog čovjeka i moći koje on posjeduje. Ona nam može pomoći da dobijemo odgovor na pitanje zašto čovjek ima različite moći, a razlog za to je što

⁷ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, str. 307.

⁸ Usp., Isto, str. 308.

⁹ Usp., D. Kennedy, *St. Thomas Aquinas*, u: „Catholic Encyclopedia“, <https://www.newadvent.org/summa/1.htm>, (pristupljeno: 1.12.2022.).

se čovjek nalazi na određenom položaju u hijerarhiji bića. Prema Tominoj kozmološkoj hijerarhiji bića postoji nematerijalan i materijalan svijet, nematerijalnom svijetu pripadaju, Bog i čisto duhovna bića koje Toma naziva anđeli, dok materijalnom svijetu pripadaju živa i neživa bića. Nas primarno zanimaju živa materijalna bića, zbog toga što čovjek spada među njih i, kao što ćemo vidjeti kasnije u radu, s njima dijeli određene vlastitosti. Ono što je važno istaknuti, na samom vrhu hijerarhijske ljestvice bića nalazi se Bog koji je nematerijalan, jedan, beskonačan i čisti akt. On je vječan, jednostavan, nepromjenjiv, punina savršenstva, beskonačan i čisti duh, stvoritelj cjelokupnog svijeta kako materijalnog tako i nematerijalnog.¹⁰ Drugi po hijerarhijskom redu savršenijih bića dolaze anđeli koji su nematerijalna, tj. duhovna bića, te prema Tomi ona nisu hilemorfistički sastavljena, to su bića koja su savršenija od ljudi jer nisu materijalna. Toma uzima Aristotelov nauk o metafizičkoj konstituciji materijalnih bića koji se naziva hilemorfizam¹¹. Hilemorfizam je Aristotelov nauk prema kojem su materijalna bića sastavljena od dva unutarnja metafizička koprinčipa: materije i forme. Zatim su tu materijalna bića koja mogu biti živa i neživa. Živa i neživa materijalna bića se, između ostaloga, razlikuju po vrsti forme, to jest, duši kao principu života koja je nešto nematerijalno.

Prvo pitanje koje Toma postavlja kada govori o duši vezano je za samu narav duše. Preciznije rečeno, Toma postavlja pitanje, je li duša nešto tjelesno. Toma kaže da duša nije nešto tjelesno, prema čemu definira dušu kao "prvo počelo života živih bića koja prebivaju u ovome svijetu"¹², a to se odnosi na ono što ima život, a život se prema Tomi primarno očituje u sposobnosti samokretanja. Druga definicija duše je da je to "akt nekog tijela koje ima život u potenciji"¹³. Kao treća definicija duše je da je duša "forma tijela"¹⁴. Toma preuzima Aristotelov nauk prema kojem duša predstavlja vrstu forme koju posjeduju samo živa bića. Također te vrste formi koje posjeduju živa materijalna bića predstavljaju savršenije forme u odnosu na one koje sadržavaju neživa materijalna bića. Toma i Aristotel to zaključuju na temelju djelovanja bića jer se vrsta bivstvovanja iliti postojanja manifestira u načinu djelovanja – djelovanje proizlazi iz bivstvovanja, ovisi o stupnju savršenosti bivstvovanja bića.

¹⁰ F. Copleston, *Istorija filozofije*, str. 329; B. Dadić – M. Poljak, *Metafizička antropologija Tome Akvinskoga*, u: „Acta Iadertina“, 19 (2022) 2, str. 153.

¹¹ Riječ hilemorfizam se sastoji od dvije grčke riječi: *hile* što znači materija i *morfe* što znači oblik.

¹² *S. Th.*, I, q. 75, a. 1.

¹³ *S. Th.*, I, q. 77, a. 1.

¹⁴ *S. Th.*, I, q. 75, a. 5.

Kada govorimo o živim materijalnim bićima, važno je istaknuti da Toma razlikuje tri vrste živih materijalnih bića. Prema tome tri vrste živih materijalnih bića posjeduju tri vrste duša koje se međusobno razlikuju. Prvenstveno, gledano iz Tominog izlaganja, živa materijalna bića se razlikuju prema hijerarhijskom poretku bića, zatim prema pitanju savršenosti postojanja i djelovanja bića. Hijerarhijski poredak živih bića i njihovih duša ovisi o savršenosti bivstvovanja određene vrste živoga bića. Kada je riječ o odnosu između hijerarhijskog poretka i razine bivstvovanja bića, možemo istaknuti da se razina savršenstva bića u hijerarhijskom poretku očituje preko djelovanja tog bića. Stoga, ona bića koja posjeduju savršeniji stupanj bivstvovanja imaju i savršenije djelovanje. S obzirom na savršenost bivstvovanja krenuvši od hijerarhijski najniže do najviše vrste duša, Toma razlikuje sljedeće vrste: biljnu, životinjsku i ljudsku dušu.¹⁵ Biljnu dušu posjeduju biljke, te ona sadrži tri vrste moći: moć hranjenja, moć rasta i moć razmnožavanja. Moć hranjenja dijeli živi svijet od neživog, hijerarhijskim poretkom manje savršeni svijet od savršenijeg, to jest, ova moć pripada biljkama kao najnižoj vrsti živih materijalnih bića, te se zahvaljujući njoj živa bića razlikuju od neživih. Druga vrsta duše je životinjska duša, nju posjeduju životinje koje vrše neke djelatnosti koje vrše biljke, no uz to one mogu vršiti neke djelatnosti koje biljke ne mogu. Tako životinje posjeduju moć hranjenja, rasta i razmnožavanja, te uz to posjeduju dodatne moći kao što je sposobnost kretanja u prostoru, moć osjetilne spoznaje i osjetilne težnje.¹⁶ Moć koja dijeli manje savršenu – biljnu dušu od životinjske jest osjetilna spoznaja. Osjetilna spoznaja životinji omogućuje prije svega spoznaju materijalne stvarnosti, primanje materijalnog objekta na nematerijalan način, kod životinja je to spoznaja pojedinačnog materijalnog bića, za razliku od čovjeka koji posjeduje savršeniju razumsku spoznaju koja zahvaća nematerijalan, univerzalan element. Posljednja duša u hijerarhijskom poretku jest ljudska duša koju posjeduje čovjek, sadrži sve moći koje sadrže druge dvije niže vrste duša i neke nove moći koje u materijalnome svijetu pripadaju samo njoj. Tako u ljudskoj duši nalazimo moć hranjenja, moć rasta, moć razmnožavanja, moć osjetilne spoznaje i osjetilne težnje, te dodatne moći koje druga bića nemaju su razum kao spoznajna moć i volja kao moć težnje.

¹⁵ Toma s obzirom na aspekt promatranja, ove tri vrste duša naziva na tri načina. Prije svega, pridodaje određen naziv prema tome kojoj vrsti živih materijalnih bića duša pripada, a to su već navedeni nazivi duša u glavnom dijelu teksta, no jedan od drugih naziva jest naziv duše na latinskom jeziku, tako da se biljna duša još naziva vegetativna, životinjska animalna, te ljudska humana. Treći, drugačiji naziv duše ovisi o tome ako dušu promatramo s aspekta moći, tako duše dobivaju naziv prema moćima koje ih temeljno razgraničuju od drugih hijerarhijski poredanih bića kao što smo tu razliku naveli i u glavnom dijelu teksta. Duša koja je svojstvena biljkama se još naziva hranidbena, ona koja je vlastita životinjama naziva se osjetilna, te ona koja je vlastita ljudima naziva se razumska.

¹⁶ B. Dadić - M. Poljak, *Metafizička antropologija Tome Akvinskoga*, str. 154.

Nakon što smo vidjeli da postoje različite vrste duša koje imaju različite moći, sada nam se postavljaju neka od pitanja vezana za samu bit duše, odnos duše i njezinih moći, njihove međusobne razlike, te međusobnog poretka. Sada ćemo iznijeti neke od drugih pitanja iz Tomine antropologije u kojima je riječ o odnosu duše i njezinih moći. U djelu *Suma teologije* Toma postavlja pitanje: Je li bit duše njezina moć?¹⁷ Toma kaže da bit duše nije njezina moć, te nam nudi sljedeći argument: duša je po biti forma i to supstancijalna forma, još od Aristotela znamo da se forma definira kao akt, te kao akt po svojoj biti, ona ne može ujedno biti i moć jer su potencija i akt dva metafizička stanja koja se međusobno isključuju. Pitanje je zašto je to tako, zato jer je moć potencija, te ono što je po biti akt ne može istovremeno biti i potencija, i obratno, tada bi se rušio princip nekontradikcije. Kao što smo već rekli postoje neke moći koje razgraničavaju tri vrste duša; biljnu, životinjsku i ljudsku, koje prema Tomi imaju i drugi naziv hranidbena, osjetilna i razumska duša. Međutim, određena moć svojstvena duši nije njena bit, te moći su samo one po kojima su duše dobile drugi naziv jer razgraničavaju jednu od druge duše. Također ovo je važno istaknuti jer su neki govorili da je bit duše razum, Toma se s time ne slaže jer je duša po svojoj biti supstancijalna forma bića, kojeg zovemo čovjek, a specifičnost te forme je ta da, između ostaloga, ona ima razum kao svoju moć koju kroz razumsku spoznaju realizira. Po toj specifičnoj moći koju druga živa bića nemaju i prema kojoj čovjeka svrstavamo u posebnu vrstu bića, čovjek ima razumsku dušu.

Nadalje, drugo važno pitanje koje Toma iznosi jest: Postoje li mnoge moći duše?¹⁸ Toma postavlja tezu da postoje mnoge moći duše, a jedan od razloga za to je čovjekov položaj u hijerarhijskom poretku bića. Čovjek se nalazi na posljednjem stupnju među bićima koja su stvorena za nešto više od ovog materijalnog svijeta, ono što druga materijalna bića nemaju, mogućnost postići opće i savršeno dobro. Odgovor na pitanje, zašto ljudska duša ima mnoštvo različitih moći jest sljedeći: "ona se nalazi na granici između duhovnih i materijalnih stvorenja, pa stoga na nju utječu moći i jednog i drugog reda stvorenja"¹⁹. Treće nama važno pitanje koje Toma postavlja u svom djelu *Suma teologije* jest: Razlikuju li se moći duše po činima i predmetima?²⁰ Moći duše se razlikuju po činima i predmetima, što možemo vidjeti iz Tominog odgovora: "Moć, baš ukoliko je moć, označava usmjerenje prema činu. Stoga naravno moći moramo upoznati iz onoga čina prema kojemu je ona usmjerena. Dosljedno tomu,

¹⁷ *S. Th.*, I, q.77, a. 1.

¹⁸ *S. Th.*, I, q.77, a. 2.

¹⁹ *S. Th.* I, q.77, a. 2.

²⁰ *S. Th.* I, q. 77, a. 3.

potrebno je da narav moći poprimi razliku na osnovi različite naravi čina. Čin, pak, sa svoje strane slijedi različitu narav predmeta."²¹ Najprije je važno istaknuti Tomin nauk o moći i činu, a on je takav da čin predstavlja akt na razini djelovanja, a moć potenciju. Postojanje potencije, moći ili sposobnosti možemo upoznati iz akta, iz čina, a to znači da iz toga čina ne samo da možemo upoznati postojanje potencije, moći, nego i koja je to moć, tj. vrstu moći. Kako bi to bolje razumjeli uzet ćemo primjer čina slušanja. Da bi došlo do samog čina slušanja uključeni su brojni faktori, a to je da biće mora imati moć osjetilne spoznaje, tj. moć sluha, zatim funkcionalan, tj. zdrav organ, medij koji će prenositi zvuk, te objekt koji proizvodi zvuk koje ljudsko uho može registrirati.²² Također sve to zahtjeva i čin gledanja, samo naravno uvijete koji su prilagođeni tom činu, te dodatno, za čin gledanja uz moć gledanja postoje drugi uvjeti kao što su zdrav i funkcionalan organ vida, tj. oka, određena razina svjetlosti, te posljednji uvjet je obojen predmet koji možemo vidjeti svojim očima.²³ Vidimo da se moći duše razlikuju po činima, pitanje je što je s predmetima? Toma kaže da se moći duše razlikuju i po predmetima, no na koji način? Prema Tomi svaka moć ima određen predmet koji može spoznati, a to možemo zaključiti iz samog čina, tj. djelovanja prema kojem je ona usmjerena. Tako moć slušanja koja se aktualizira preko osjetila sluha, za objekt ima zvuk, dok se moć gledanja aktualizira preko osjetilo vida, za objekt ima boju, što znači da svi objekti u materijalnom svijetu na koje su usmjerena naša osjetila imaju određene materijalne kvalitete koje su proporcionalne našim osjetilima, a to su: boja, zvuk, okus, miris, opip itd.²⁴ "Upravo zbog toga Toma kaže da čin slijedi različitu narav predmeta jer je predmet taj kojemu se spoznajna moć prilagođava, a ne obratno."²⁵ Na osnovu ovoga možemo zaključiti da postoji određen odnos proporcionalnosti između subjekta spoznaje i objekta spoznaje. Još jedno važno pitanje jest vezano za postojanje poretka među moćima duše.²⁶ Tomina teza je da, pošto duša ima mnogo moći, nužno je ići od jedinstva prema množini, te je neophodno i bitno da među moćima duša postoji poredak i to tri vrste poretka. Prve dvije vrste poretka proizlaze iz zavisnosti jedne moći od druge, te treći prema poretku predmeta. Prvi poredak se

²¹ *S. Th.* I, q. 77, a. 3.

²² Iz izrečenog može proizaći pitanje, što sa osobama koje ne čuju ili ne vide. Osobe koje ne čuju i ne vide, imaju oštećenja organa, u ovom slučaju, oštećenje organa sluha i organa vida, no to ne znači da one ne posjeduju moć sluha i moć vida. Kako bi se taj problem riješio, u ovom slučaju, da bi osoba mogla vidjeti ili čuti, moguće je napraviti medicinski zahvat na organu koji je oštećen jer on priječi da dođe do aktualizacije određenog čina (slušanja/ gledanja). No sam problem sa sluhom i vidom, i ostalim osjetilima, odnosi se na svako biće koje prema hijerarhijskom poretku bića ima moć osjetilne spoznaje, te to nije samo čovjek, nego i životinje.

²³ M. Poljak – N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, u: „Služba Božja“, 62 (2022) 3, str. 340 - 341.

²⁴ Usp., Isto, str. 341.

²⁵ M. Poljak – N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, str. 341.

²⁶ *S. Th.* I, q. 77, a. 4.

može promatrati pod dva aspekta, te prvi aspekt govori o moćima u poretku prirode, a drugi aspekt o moćima u redu nastajanja, objasniti ćemo ih na temelju hijerarhijskog poretka moći duše. Toma kaže ovisno o kojoj vrsti poretka govorimo, kategorizirati ćemo moći s obzirom na njihov hijerarhijski položaj jer postoji nešto što je nadređeno ili podređeno. Kada govorimo o prvom poretku prema aspektu poretka moći u prirodi, na vrhu hijerarhijske ljestvice će se prvo nalaziti razumske moći jer su one savršenije od osjetilnih i vegetativnih moći, te su razumske moći one koje bi trebale upravljati moćima osjetilnog i vegetativnog reda. Tako u drugom poretku, kada govorimo o moćima u redu nastajanja, događa se suprotan hijerarhijski poredak moći, a to znači da je ovdje poredak moći od nesavršenih prema savršenima, tako su sada na prvom mjestu vegetativne moći, one moći koje se prve aktualiziraju, a posljednje su razumske moći. Druga vrsta poretka se može poistovjetiti s poretkom moći prema drugom aspektu (prema nastajanju), te druga vrsta poretka prikazuje kako "u redu nastajanja moći biljne duše dolaze prije moći osjetilne duše; stoga one pripremaju tijelo za djelovanje tih posljednjih."²⁷, također to možemo reći i o osjetilnim moćima i odnosu na razumske moći. I posljednja, treća vrsta poretka među moćima duše je da ona uspostavlja redoslijed između moći osjetilne duše, kao što su vid, suh i njuh. Među tim osjetilnim moćima duše ono najduhovnije osjetilo je osjetilo vida zbog toga što u našem oku dolazi do minimalne promjene toga osjetila i ne moramo biti u neposrednom kontaktu sa svojim objektom da bi ga spoznali. Dok na primjer kod osjetila opipa moramo imati direktan kontakt s objektom, te je ono jedno od najmaterijalnih osjetila s najmanjim stupnjem imanencije, jer zahtjeva ne samo neposredni fizički kontakt s objektom, nego određenu materijalnu participaciju njegovih kvaliteta.²⁸ Tako se kreće prirodni slijed, prvo uočavamo i spoznajemo ono što je vidljivo, ono što je najmanjeg stupnja materijalnosti, zatim zvuk, on se može čuti jer se prenosi zrakom, za razliku od mirisa koji zahtjeva spajanje sastavnih dijelova.

3. RAZUMSKA SPOZNAJA

Nakon što smo obradili odnos duše i njezinih moći, u ovom ćemo poglavlju istražiti Tomin nauk o razumskoj i osjetilnoj spoznaji. Prema Akvinčevoj antropološkoj misli o čovjekovoj spoznaji, čovjek posjeduje dvije vrste spoznaje, osjetilnu i razumsku spoznaju. Preko te dvije ujedinjene spoznaje čovjek može spoznati biće na savršeniji način, zbog toga što može zahvatiti oba elementa metafizičke strukture, materiju i formu. Ove dvije spoznaje se

²⁷ Isto.

²⁸ B. Dadić, *Filozofska antropologija I*, (skripta za studente), Zadar, 2006., str. 35.

razlikuju, a kako, vidjet ćemo u nastavku izlaganja u kojem ćemo prvo razmotriti osjetilnu spoznaju, a zatim razumsku. Za razliku od biljaka koje nemaju sposobnost spoznaje, dok životinje imaju samo osjetilnu spoznaju, ljudi imaju osjetilnu i razumsku spoznaju. Posjedovanje osjetilne spoznaje kod životinja i ljudi se razlikuje jer se ova vrsta spoznaje kod obje vrste bića ne aktualizira na jednak način jer ljudi imaju i drugu vrstu spoznaje koja u cjelovitosti utječe na spoznaju materijalnog objekta. Osjetilna spoznaja kod bića podrazumijeva primanje materijalnog objekta na nematerijalan način, prema tome postoje dvije razine posjedovanja materijalnog objekta na nematerijalan način u odnosu na dvije vrste spoznaje. Nematerijalnosti nižeg stupnja pripada osjetilna spoznaja, a nematerijalnosti višeg stupnja pripada razumska spoznaja. Pitamo se zašto je to tako, zašto je niži stupanj nematerijalnosti osjetilna spoznaja, a viši razumska spoznaja. Odgovor na to pitanje nalazimo u činjenici da je predmet osjetilne spoznaje pojedinačno biće čija je forma vezana za njegove pojedinačne materijalne karakteristike, dok u razumskoj spoznaji ta je forma oslobođena pojedinačnih karakteristika, postoji u svom univerzalnome stanju i pomoću nje možemo spoznati sve pripadnike iste vrste. Prema tome, osjetilna spoznaja je manje savršena i pripada nižem stupnju savršenosti. Dok razumska spoznaja pripada višem stupnju jer je njen predmet proučavanja univerzalna forma svih bića.

Osjetilna spoznaja je spoznaja koja je vlastita životinjama i čovjeku. Osjetilna spoznaja se dijeli na vanjska i unutarnja osjetila. Tako Toma u djelu *Suma teologije* govori o postojanju pet vanjskih osjetila, a to su: osjetilo vida, osjetilo sluha, osjetilo njuha, osjetilo opipa i osjetilo okusa. Svako vanjsko osjetilo ima zaseban predmet spoznaje, tako osjetilo vida za svoj predmet ima boju, osjetilo sluha za svoj predmet ima zvuk, osjetilo njuha za svoj predmet ima miris, osjetilo opipa za svoj predmet ima temperaturu i teksturu, osjetilo okusa za svoj predmet ima karakteristike kao što su slatkoća, gorkost, trpkost itd. Prema Tomi "priroda je oblikovala različite organe zbog toga da bi se oni uskladili s različitim moćima, te moći ne postoje zbog organa, nego organi zbog moći."²⁹ Tako svaka osjetilna moć ima svoj određen organ preko kojeg se aktualizira te je s njim u odnosu i zajedno čine cjelinu, "zato su osjetilni organi zapravo specijalizirani tjelesni dijelovi za funkcije neophodne u osjetilnoj spoznaji."³⁰ Osjetilne moći primaju forme stvari preko fizičke promjene vlastitih organa, svako osjetilo spoznaje pojedinačnu formu. Samo značenje osjetila je da je ono trpna moć jer je u stanju pasivnosti potencije, dok je objekt u stanju akta. Objekt prebacuje osjetilo koje je bilo u potenciji, iz potencije u akt, na temelju principa da biće koje je u potenciji može preći u

²⁹ Usp., *S.Th.* I, q. 78, a. 3.

³⁰ B. Dadić, *Filozofska antropologija I*, str. 33.

stanje akta samo ako ga prebaci biće koje je u aktu. Tako ono trpi promjenu, ono se mijenja, ali ono samo ne izvodi promjenu jer je osjetilo pasivno za razliku od objekta koji je aktivan i koji utječe na organ, tj. osjetilo. U osjetilu postoje dvije vrste promjene: materijalna i duhovna promjena. Kod materijalne promjene, ono koje trpi promjenu je osjetilo preko kojeg dolazi do promjene na organu, ali se ta promjena na organu razlikuje od osjetila do osjetila. Naime kao što smo već rekli, da bi ta potencija prešla u stanje akta, nešto joj mora omogućiti taj prelazak. Po pitanju potencije, tako osjetilo prima materijalne karakteristike u skladu sa svojim prirodnim ograničenjima i materijalnim predispozicijama. Primjer osjetilo opipa koje za svoj organ ima kožu, kada stavimo svoju ruku na površinu koja je topla dolazi do promjene na našem organu, koži, jer koža poprima tu toplinu, a da bi mi to osjetili, naš organ mora poprimiti te kvalitete drugog bića koje je toplo ili hladno. Stoga možemo zaključiti, da je materijalna promjena kada organ doživljava promjenu za vrijeme spoznajnog procesa. Nadalje, u duhovnoj promjeni, onaj koji trpi promjenu prima formu na duhovan način, a to je primjer kada subjekt u sebe nešto prima, a da pritom nije došlo do promjene na organu, u smislu da je organ poprimio materijalne karakteristike predmeta koje su preko njega spoznate. Tako možemo reći da je za Tomu osjetilo vida najduhovnije i najsavršenije osjetilo te ne postoji materijalna promjena u njegovom organu oku, niti dolazi do promjene objekta. Kada osjetilo vida preko organa, tj. oka spoznaje predmet plave boje, organ ne poprima plavu boju, nego je prima na duhovan način, te osjetilo vida doživljava promjenu u smislu da prima informacije koje prije nije imalo, ali ta promjena ne utječe na sam organ. Zanimljivo je ono što nam Toma donosi, te je također potrebno i naglasiti da u osjetilnoj spoznaji također dolazi do duhovne promjene bez koje ne bi bilo ni osjetilne spoznaje, što je jako važno jer kad bi postojala samo materijalna³¹ promjena sva prirodna bića bi mogla posjedovati osjetilnu spoznaju.³² Nadalje, gledajući prema karakteristici duhovnosti i materijalnosti osjetila, i polazeći od najduhovnijeg prema najmanje duhovnog, na prvom mjestu je osjetilo vida, nakon toga sluha i njuha i na kraju opipa i okusa. Osjetilo sluha i njuha zahtijevaju prirodnu promjenu od strane objekta, no zadnja dva osjetila, osjetilo opipa i okusa su u najvišem stupnju materijalna osjetila.³³

Kada je riječ o unutarnjim osjetilima, prema Tomi postoje četiri unutarnja osjetila: zajedničko osjetilo (*sensus communis*), osjetilna imaginacija (*imaginatio*), kogitativa (*vis*

³¹ Toma kada govori o osjetilnoj spoznaji i vrsti materijalne promjene koja se u njoj događa, tu materijalnu promjenu još naziva prirodna.

³² Usp., *S. Th.* I, q. 78, a. 3.

³³ Isto.

cogitativa), koja se kod životinja naziva *estimativa* (*vis aestimativa*) jer se razlikuje od ljudske kognitivne, te četvrto unutarnje osjetilo je osjetilna memorija (*memoria*). Unutarnje zajedničko osjetilo služi za primanje informacija koje su o objektu skupila sva vanjska osjetila, te omogućava uređenost i ujedinjenost pojedinačnih informacija koje sama izvanjska osjetila primaju. Zadaću pohrane podataka koji su dobiveni od vanjskih osjetila, a uredilo ih je i ujedinilo zajedničko osjetilo, vrši osjetilna imaginacija. Zanimljivo je da zahvaljujući ovom osjetilu, životinje mogu stjecati osjetilno iskustvo. Ovo osjetilo nam omogućava da imamo prisutne percepcije i kada nismo u kontaktu s objektom. Fantazma (*phantasma*) je rezultat djelatnosti osjetilne imaginacije koja ujedinjuje sve informacije koju je dobila od zajedničkog osjetila. Osjetilna imaginacija jako je važna za buduću djelatnost kod čovjeka, stoga ima dvije važne zadaće: sačuvati ujedinjeno i pripremiti materijal za buduću djelatnost razuma. Važnost osjetilne imaginacije i fantazme je u tome što bez njih kod čovjeka ne bismo imali pojmove, odnosno osnovne elemente misli. Sljedeće unutrašnje osjetilo je osjetilna prosudba koja se kod čovjeka naziva kognitivna, a kod životinja *estimativa*. Razlika između te dvije osjetilne prosudbene moći kognitivne i *estimative* nije jedina razlika koja postoji između ljudske i životinjske osjetilne spoznaje. Naime "osim što životinje u prosjeku imaju savršenija osjetila od čovjeka, ljudska se osjetilna spoznaja bitno razlikuje od životinjske u tome što ona predstavlja pripremljenu razinu za razumsku spoznaju. Drugim riječima, ljudski se spoznajni život, za razliku od životinjskog, ne zaustavlja samo na razini osjetilne spoznaje, nego nakon nje dolazi razumsku spoznaju koja predstavlja viši i savršeniji stupanj spoznaje."³⁴ Razlika između osjetilne i razumske spoznaje se očituje već prema moćima duše koje biće posjeduje, te se same moći međusobno razlikuju po činima i predmetima, tj. objektima. Također, te se moći koje posjeduju životinje i ljudi, aktualiziraju na razne načine, stoga se one razlikuju prema samom činu. Tako da bi došlo do same aktualizacije čina, određeni uvjeti moraju biti zadovoljeni da bi biće koje ima spoznaju uopće moglo spoznati određen predmet. Nadalje, unutarnje osjetilo kognitivna "je osjetilna prosudbena moć kojom čovjek prosuđuje o korisnosti ili škodljivosti spoznatih materijalnih objekata."³⁵ Njeno djelovanje se odvija na način da prvo vrši prosudbu pojedinačnih segmenata osjetilne stvarnosti, zatim usmjerava djelovanje u skladu s tom prosudbom. Također ostvaruje iskustvo: kako s obzirom na pojedinačne aspekte stvarnosti, tako i s obzirom na praktično, konkretno djelovanje koje se

³⁴ M. Poljak – N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, str. 345.

³⁵ N. Vuković, *Odnos spoznaje, težnje i strasti kod Tome Akvinskoga*, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2022. str. 6.

odnosi na određene prosudbe.³⁶ Osjetilna prosudba je osjetilna moć koja u osjetilnim stvarima prepoznaje opasnost ili korisnost. Sve te važne podatke koje je prepoznalo biće pomoću osjetilne prosudbe, kod sebe pohranjuje osjetilna memorija. Tako je posljednje unutarnje osjetilo, osjetilna memorija koja ima zadaću čuvati prosudbene opažaje osjetilne spoznajne moći ili kognitivne, te osim toga njeno djelovanje je usmjereno na to da izvede osjetilne podražaje u skladu s njihovim vremenom, tj. u trenutku kada određena situacija to bude zahtijevala.³⁷ Ova moć se također razlikuje kod životinja i čovjeka, kod životinja se sjećanje odvija instiktivno, dok kod ljudi sjećanje može biti kontrolirano i uređeno, zato jer je i osjetilna memorija pod utjecajem razuma i volje.³⁸

Nakon što smo izložili osjetilnu spoznaju, sada ćemo izložiti samu razumsku spoznaju. Toma nalazi različite moći u osjetilnoj spoznaji, no isto tako postoje različite moći u razumskoj spoznaji koje ćemo sada izložiti. Razum kao spoznajna moć zauzima vrlo važno mjesto kod čovjeka. Ona je temeljna moć koja razlikuje čovjeka od drugih živih bića te ima izrazito važnu ulogu u ljudskom djelovanju, odnosno u razumskoj spoznajnoj djelatnosti. Jedno od važnih pitanja s kojim Toma započinje svoje izlaganje o razumskoj spoznaji u djelu *Suma teologije* jest, je li um neka moć duše?³⁹ Toma na to odgovara da je razum neka moć duše, a ne sama njezina bit, te da niti jedna moć nije identična s biti duše jer je moć po biti potencija, a duša je akt, te nešto po biti ne može istovremeno biti i potencija i akt. Zatim se postavlja pitanje, zbog čega je zovemo racionalna duša, ako razum nije njena bit? Isti takav slučaj je i s ostalim nazivima duša, duša dobiva naziv prema svojoj glavnoj moći koja je razgraničuje od bića nižeg od sebe prema hijerarhijskoj ljestvici, tako u ovom slučaju ljudska duša se još naziva razumska ili umska, tj. um.

Govoreći o moćima razumske spoznaje, one kojima Toma daje posebnu pažnju su aktivan i pasivan razum.⁴⁰ Kada Toma govori o razumskoj spoznaji, on započinje s obradom pasivnog razuma. U svom djelu *Suma teologije*, Toma prvo postavlja pitanje je li um trpna moć.⁴¹ Najprije definira sam pojam trpjeti te mu pridaje tri različita značenja koje izlaže od najužeg prema najširem značenju. U najužem značenju pojma trpjeti govorimo o biću koje je izgubilo nešto što bi po svojoj naravi (prirodi) trebalo imati, npr. kada čovjek koji je zdrav postane bolestan jer je zdravlje prirodno ljudsko stanje. Drugo, netko trpi kada gubi ili prima

³⁶ Usp., B. Dadić, *Filozofska antropologija I*, str. 42.

³⁷ Usp., Isto.

³⁸ Usp., B. Dadić, *Filozofska antropologija I*, str. 42.

³⁹ *S.Th.* I, q.79, a. 1.

⁴⁰ Te dvije moći imaju i druge nazive, tako se aktivni um još naziva i djelatni, a pasivan um trpni i primalački.

⁴¹ *S.Th.* I, q.79, a. 2.

nešto bez obzira je li to dobro ili loše za njega, opet se može koristiti ovaj primjer zdravlja i bolesti jer ne trpi samo onaj tko se razboli, nego i onaj tko ozdravi, treće najšire značenje predstavlja prijelaz iz potencije u akt, a to znači da trpi svako biće koje prelazi iz potencije u akt. Kao primjer možemo uzeti način kako čovjek uči novi jezik. Čovjek se nalazi u potenciji da nauči neki novi jezik, prema tome je u potenciji da ima znanje o tom jeziku. Tako će se čovjek nalaziti u aktu tek onda kada bude imao znanje o tom jeziku, što znači da će prijeći iz potencije da nauči taj jezik, u akt da on njega sada zna. Iz toga možemo zaključiti da se ljudski razum nalazi u potenciji prema spoznajnim predmetima iz kojeg razloga ga Toma naziva primalačkim razumom jer kako kaže Toma, naš razum je na početku *tabula rasa*, prazna ploča, stoga ima mogućnost primiti nove spoznaje, primiti u sebe objekte izvanjskog svijeta koje u sebi prije nije imao. Naš pasivni razum trpi svaki puta kada nešto novo spoznaje jer prelazi iz potencije u akt ili čin posjedovanja znanja.⁴² Time što je primalački razum, kaže Toma, ne znači da je on čin nekog tjelesnog organa, stoga ako nije materijalan, znači da je duhovan odnosno neraspadljiv.⁴³

Kao što smo rekli, uz pasivan razum kojeg Toma naziva trpni ili primalački, prema Tomi postoji i aktivan ili djelatan razum, a to možemo vidjeti u *Sumi teologije* gdje Toma odgovara na pitanje, treba li tvrditi da postoji aktivan razum.⁴⁴ Budući da ništa ne može prijeći iz potencije u akt, osim posredstvom nečega što se već nalazi u aktu, Toma zaključuje da mora postojati nešto što će učiniti predmete spoznatljivima u aktu i to nakon izdvajanja formi od materije, uviđa da je potrebno postojanje još jedne moći koju on naziva aktivni razum.⁴⁵

Prema Tomi je "aktivni razum onaj koji prebacuje pasivni razum iz potencije da primi u sebe forme materijalnih bića u akt posjedovanja tih istih formi."⁴⁶ Dakle, "aktivni razum ne prebacuje samo pasivni razum iz stanja potencije u stanje akta, nego također i forme materijalnih predmeta koje spoznajemo."⁴⁷ S obzirom da forme materijalnih bića ne postoje zasebno bez materije, a inteligibilnost podrazumijeva nematerijalnost, potrebno je osloboditi se materijalnih karakteristika kako bi razum mogao zahvatiti samu bit bića koja je nematerijalna, a to čini aktivni razum.⁴⁸ Dakle, aktivni razum je taj koji nakon oslobađanja forme pojedinačnog materijalnog bića, tj. biti od materijalnih vlastitosti uzima univerzalnu bit materijalnog bića i utiskuje je u pasivni ili trpni razum. Toma o samom aktivnom razumu piše

⁴² Usp., B. Dadić - M. Poljak, *Metafizička antropologija Tome Akvinskoga*, str. 163.

⁴³ Usp., *S.Th.* I, q. 79, a. 2.

⁴⁴ Usp., *S.Th.* I, q. 79, a. 3.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ B. Dadić - M. Poljak, *Metafizička antropologija Tome Akvinskoga*, str.163.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Usp., Isto.

i u djelu *Suma protiv pogana*, kako djelatni razum nije odvojena supstancija, nego nešto u duši.⁴⁹ Djelatnost ovog razuma je da fantazme čini u aktu shvatljivima. Također jedno od pitanja na koje Toma odgovara je: "Spoznaje li duša sve stvari po pojmovima koji su joj po naravi urođeni?"⁵⁰ Ono što on ističe je da duši po naravi nisu urođeni pojmovi spoznatljivih stvari.

Nakon što smo iznijeli najvažnija obilježja razuma i njegove moći, sada ćemo iznijeti i sam proces apstrakcije u kojem sudjeluju aktivan i pasivan razum, no prije svega potrebno je reći neke važne činjenice o apstrakciji. Apstrakcija je proces u kojem se dolazi do univerzalne biti objekta, apstrahirajući pojedinačnu bit objekta iz njega samoga. No, kako bi došli do samog procesa apstrakcije, potreban nam je objekt razumske spoznaje. Objekt razumske spoznaje je spoznaja univerzalne biti materijalnih pojedinačnih stvari.⁵¹ Jedno od važnih pitanja o kojem Toma raspravlja o samoj apstrakciji jest, spoznaje li naš um materijalne stvari apstrakcijom iz fantazmi.⁵² Tako kaže da ljudski um spoznaje ono što se individualizirano nalazi u materiji, a to predstavlja sam cilj apstrakcije, apstrahirati formu iz individualizirane materije.⁵³ Također jedno od pitanja koje Toma postavlja kada govori o razumskoj spoznaji je, odnose li se misaoni izrazi, izdvojeni iz fantazmi prema našem razumu kao onom što spoznajemo.⁵⁴ "Misaoni izraz odnosi se prema umu kao osjetilni izraz prema osjetilu"⁵⁵, te možemo reći misaoni izraz je ono čime razum spoznaje pojedinačni predmet.

Čovjekova spoznaja se sastoji od osjetilne i razumske spoznaje. Osjetilna spoznaja čini jedan dio procesa apstrakcije te prethodi razumskoj spoznaji. Objekt ljudske spoznaje prvo prolazi kroz osjetilnu razinu spoznaje, a nakon toga kroz razumsku. I na koncu, razum koji putem procesa apstrakcije iz objekta izvlači nematerijalnu bit.⁵⁶ Proces apstrakcije ćemo prikazati preko primjera jabuke koju smo pojeli. Kao što smo rekli, sam proces apstrakcije započinje izvanjskim osjetilima, što znači da sama razumska spoznaja započinje osjetilnom spoznajom i tu sudjeluju ne samo vanjska osjetila, nego i unutarnja. Tako preko vanjskih osjetila dobivamo informacije o materijalnim vlastitostima objekta, u ovom slučaju jabuke, koju spoznajemo. Informacije koje smo dobili od vanjskih osjetila su: boja, miris, okus, oblik, tekstura, veličina itd., te nakon ovih osjetila djeluju unutarnja osjetila. Prvo zajedničko

⁴⁹ *SCG*, cc. 76.

⁵⁰ *S.Th.* I, q. 84, a. 3.

⁵¹ Usp., N. Vuković, *Odnos spoznaje, težnje i strasti kod Tome Akvinskoga*, str. 12.

⁵² *S.Th.* I, q. 85, a. 1.

⁵³ Usp., *S.Th.* I, q. 85, a. 1.

⁵⁴ *S.Th.* I, q. 85, a. 2.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Usp., M. Poljak - N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, str. 347.

osjetilo prikuplja sve te informacije koje je dobilo od vanjskih osjetila, a osjetilna imaginacija ih ujedinjuje u jednu sliku koju Toma zove fantazma. U toj slici, zajedno sa svim materijalnim karakteristikama tog objekta se nalazi informacija o biti te jabuke koju spoznajemo. Zatim aktivni razum je onaj koji osvjetljava tu bit i kada je osvjetli, aktivni razum je apstrahira i utiskuje u pasivni razum. Tako uz samo posjedovanje univerzalne biti, jedan od funkcija pasivnog uma jest i pamćenje svih tih informacija koje je dobilo od aktivnog uma. Aktivni razum dvije stvari prebacuje iz potencije u akt. Prva stvar koju prebacuje iz potencije u akt jest sama bit materijalnog predmeta koja se nalazi u fantazmi, a druga stvar koju prebacuje iz potencije u akt je pasivni razum koji je u potenciji primiti tu bit materijalnoga predmeta u sebe. Kada je riječ o prebacivanju biti materijalnoga predmeta iz potencije u akt, aktivni razum to čini zato što se bit u fantazmi nalazi u individualiziranom stanju gdje je ona još uvijek bit te individualne jabuke, te aktivni um odbacuje sve materijalne karakteristike vezane za jabuku kako bi došao do univerzalne biti jabuke, što je zapravo i objekt razumske spoznaje. To znači da odbacuje i kakve je boje jabuka, bilo crvene bilo zelene, kakvog je okusa (slatkog, kiselog, gorkog) te kakvog je mirisa, kolika je veličina i težina jabuke itd. Stoga aktivni razum uzima bit jabuke koja je u fantazmi sastavni dio metafizičke strukture te konkretne jabuke, on nju oslobađa svih konkretnih značajki i to je bit koja pripada svakoj jabuci. U fantazmi se bit nalazi u individualiziranom stanju gdje ona pripada samo toj konkretnoj jabuci, ali je u potenciji da se oslobodi materijalnih karakteristika i postane bit koja se može primijeniti na bilo koju jabuku u bilo koje vrijeme, a to je univerzalna bit. To je ono što aktivni razum čini kada prebacuje bit iz potencije u akt. Iz toga možemo zaključiti da u procesu apstrakcije aktivni razum utiskuje u pasivni razum univerzalnu formu⁵⁷. Na sažetiji način rečeno: "*vis cogitativa* formira maštovnu sliku-fantazmu iz koje aktivni um iščitava inteligibilnu formu (*species intelligibilis*) koju pasivni um izriče pojmom (*verbum mentis*)".⁵⁸ Ovim postupkom završava proces apstrakcije. Um apstrahiranjem zahvaća univerzalnu bit objekta, a ne samo pojedinačnu, što znači da on zahvaća bit koja je zajednička svim bićima iste vrste. Važno je istaknuti da "neposredno spoznajemo što je bit materijalnog bića, a to spoznajemo pojmom, koji nije objekt spoznaje, nego sredstvo kojim se spoznaje stvarnost, a čiji sadržaj um izravno shvaća iz maštovnih slika."⁵⁹ Pojam nije cilj ljudske spoznaje, jer bi nas odvojio od stvarnosti, nego je sredstvo preko kojeg spoznajemo stvarnost, a to bi značilo

⁵⁷ Hrvoje Relja u Tomističkoj filozofiji pridaje latinizme svakom ključnom pojmu u svojem izlaganju Tomine filozofije, tako je latinizam ovom pojmu *species intelligibilis* ili *species impressa*, te drugo značenje je inteligibilna forma, što bi značilo umom spoznatljivo.

⁵⁸ H. Relja, *Tomistička filozofija*, Leykam International, Zagreb, 2021., str. 177.-178.

⁵⁹ Isto, str. 179. Jedan od naziva za fantazmu je maštovna predodžba ili maštovna slika.

da se razumska spoznaja ne zaustavlja na apstrakciji pojma, nego se uvijek vraća na konkretnost i pojedinačnost realne stvari. Iz tog razloga, da bismo bolje spoznali što neko biće jest, ujedinjujemo različita umska shvaćanja u jedan sud. Tako u toj operaciji uma, čovjek potvrđuje ili negira neku vlastitost nekom konkretnom subjektu, kao kad npr. kažemo "Toma Akvinski je osoba", ili ako kažem "moj pas nije osoba". Ovdje u igru ulazi istina ili zabluda, jer kod donošenja suda možemo doista odražavati stvarnost (istina) ili pogriješiti (zabluda). Tako jedan jednostavan sud kao ovaj što smo naveli, može biti artikuliran u jednom zaključku, te je zaključivanje jedan radnja ljudskog razuma koju on izvršava na diskurzivan način.⁶⁰

4. VOLJA

Kao što smo rekli, prema postojanju različitih vrsta duša postoje i različita materijalna bića koja imaju te duše. Shodno tome, postoji hijerarhijski poredak duša prema njihovom stupnju savršenosti. Kako bi bolje razumjeli, potrebno je prikazati sustavnu sliku bića i njihovih moći: "Na najnižem stupnju savršenstva nalaze se biljke koje svoju razinu savršenstva manifestiraju putem triju temeljnih moći koje svako živo materijalno biće posjeduje: hranjenje, rast i razmnožavanje. Zatim slijede životinje koje, kao i biljke, posjeduju spomenute tri moći, a uz njih posjeduju još neke dodatne, npr. moć osjetilne spoznaje i osjetilne težnje. Čovjek, kao najsavršenije biće u ovom materijalnom svijetu, uz sve navedene moći posjeduje još i moć razumske spoznaje i razumske težnje."⁶¹ Ono što nas zanima u nastavku ovoga rada je moć težnje, preciznije razumska težnja, to jest volja koja pripada čovjeku.

Težnja je "sklonost bića koja ga usmjerava prema određenom objektu."⁶² Prema Tomi postoje tri različite vrste težnje, a to su: naravna (prirodna), osjetilna i razumska. Naravna ili prirodna težnja je temeljna težnja koju posjeduje svako biće, bilo ono živo ili neživo. Toma kaže da svakoj formi pripada njezina vlastita težnja, te nam sam naziv otkriva i objašnjava Tomine riječi, da je to težnja koja je u skladu s naravi jer sama ta težnja po prirodi dolazi iz bića i usmjerava ga prema vlastitom dobru za njegovo postojanje.⁶³ Za primjer možemo uzeti cvijet koji se okreće prema svjetlu ili medvjed koji skuplja hranu za zimu. Tako svako biće po prirodi teži ka dobru, te je svrha svake težnje dobro, a objekt svake težnje jest konačna svrha.

⁶⁰ B. Dadić, *Filozofska antropologija I*, str. 44.-45.

⁶¹ M. Poljak - N. Vuković, *Strasti u antropološkoj misli Tome Akvinskoga*, u: „Acta Iadretina“, 18 (2021) 1, str. 98.

⁶² Isto.

⁶³ Usp., H. Relja, *Tomistička filozofija*, str. 188.; M. Poljak - N. Vuković, *Strasti u antropološkoj misli Tome Akvinskoga*, str. 98.

Istaknimo da je "ta težnja također vezana za spoznaju, no ne za spoznaju samoga subjekta koji teži prema određenom objektu, nego za spoznaju onoga koji je stvorio ta bića, njihovu narav, objekte s kojima je ona usklađena i prema kojima teži. Jasno je, naime, da bića koja nisu živa i biljke koje predstavljaju najniži oblik života u materijalnom svijetu nemaju moć spoznaje, ali posjeduju naravnu težnju koja je vezana za samu njihovu narav."⁶⁴ Naravna težnja prema temeljnim dobrima za život su preživljavanje, reprodukcija i razvoj, te pripadaju živim bićima, a temeljna naravna težnja svih bića jest povećati savršenost sveukupne stvarnosti.⁶⁵ Postoje različiti načini na koji stvorenja ostvaruju tu naravnu težnju. Prema tumačenju H. Relje nerazumna stvorenja teže nekoj sličnosti s Bogom, premda umna stvorenja teže k blaženstvu, k spoznaji i ljubavi samoga Boga. Bića koja imaju spoznaju su životinje i ljudi, prema tome oni uz naravnu težnju imaju savršenije vrste težnje koje su vezane svojstvenom spoznajom bića. Kao što smo prethodno rekli, druga je vrsta težnje osjetilna težnja, te tu težnju imaju životinje i ljudi, te je ona vezana za osjetilnu spoznaju. Osjetilna težnja ne teži za općenitim dobrom, već za pojedinim materijalnim dobrom, budući su i predmeti osjetilne spoznaje pojedinačni osjetilni objekti, te je tako i na njih usmjerena osjetilna težnja. Prema Tominoj filozofiji osjetilnu težnju možemo podijeliti na dvije vrste osjetilne težnje, a to su: moć požudne težnje (*concupiscibile*) i moć gnjevljive težnje (*irascibile*). Ove vrste osjetilnih težnji razlikuju se prema svojim objektima. Objekt požudne težnje može biti neko osjetilno dobro ili zlo, dok je objekt gnjevljive težnje pojedinačno osjetilno dobro ili zlo koje možemo zahvatiti ili izbjeći jer se zapravo to zahvaćanje dobra ili izbjegavanje zla promatra pod utjecajem određene teškoće stjecanja dobra ili izbjegavanja zla.⁶⁶ Toma po pitanju težnji uvodi podjelu na strasti tj. pokrete duše⁶⁷ koji su nam potrebni kako bi na osnovu ovih objekata djelovali na ispravan način. Međusoban odnos ovih dviju težnji se može prikazati preko primjera životinje. Tako gnjevljive težnje životinji omogućavaju neku sigurnost i obranu, pomoću kojih ona napada svog neprijatelja, dok preko požudnih težnji bez ometanja uživa u svom objektu, te je naravno njen cilj osigurati sebi dobro. Prema Gilsonu gnjevljive moći počinju i završavaju u požudnoj moći.⁶⁸ Kako je rečeno, postoje dvije grupe strasti grupe strasti, a to su požudne i gnjevljive strasti kojih sve zajedno ima jedanaest. Prema Tomi postoje ove požudne strasti: ljubav, mržnja, požuda, odbojnost, užitak i bol, te gnjevljive

⁶⁴ M. Poljak – N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, str. 349.

⁶⁵ B. Dadić, *Filozofska antropologija I*, str. 48.

⁶⁶ Usp., H. Relja, *Tomistička filozofija*, str. 188.; M. Poljak - N. Vuković, *Strasti u antropološkoj misli Tome Akvinskoga*, str. 99.

⁶⁷ Toma Akvinski pojam strasti, uz sinonim pokret duše još naziva i pokret osjetilne težnje.

⁶⁸ Usp., H. Relja, *Tomistička filozofija*, str. 188.; M. Poljak - N. Vuković, *Strasti u antropološkoj misli Tome Akvinskoga*, str. 99. – 100.

strasti: nada, očaj, strah, smjelost i ljutnja. Također te strasti imaju učinka i na dušu kako Toma kaže jer su vezane za cijelo biće i utječu na tjelesne promjene, stoga pokret osjetilne težnje utječe na cjelovito biće, i na dušu i na tijelo. U ovom radu se nećemo posebno baviti osjetilnom težnjom jer smo ovim radom usmjereni detaljnijem prikazu razumske težnje.

Razumska težnja se još naziva i volja. Volja se definira na razne načine, a ona temeljna definicija volje jest da je ona racionalna težnja prema dobru jer objekt svake težnje može biti samo dobro. Nadalje, volja ne može željeti ništa što razum već prije nije spoznao, a sve za čime ona teži ona teži pod aspektom dobra, iako ta stvar prema kojoj je ona u konkretnoj situaciji usmjerena, može za čovjeka biti loša. Za primjer možemo uzeti dijabetičara koji iz zdravstvenih razloga ne bi smio jesti hranu koja je bogata šećerima. No u konkretnoj situaciji može se dogoditi da osoba odabere tu hranu iako zna da je za nju loša. Razlog zbog čega je ona bira jest taj što joj ta hrana pruža ugodu i u toj situaciji ona odabire ugodu kao određeno dobro koje joj je važnije od njezinog zdravstvenog stanja. Iz čega je vidljivo da je ta osoba odabrala tu hranu zbog nekog dobra, u ovom slučaju ugone, koje joj ta hrana pruža te zanemaruje činjenicu da je iz perspektive njezinog zdravlja ta hrana za nju loša. Volja za svoj objekt ima opće ili univerzalno, nematerijalno dobro koje je spoznato razumskom spoznajom. Ovu vrstu težnje posjeduju samo ona bića koja imaju razumsku spoznaju, a to su ljudi. Toma kaže da razum pokreće volju u jednom smislu, a volja pokreće razum u drugom. Ovdje Toma donosi distinkciju, do sada donosi distinkciju prema kojoj je jasno da je osjetilna težnja pokrenuta osjetilnom spoznajom, no kod razumske težnje je drugačije. Razumska težnja je pokrenuta od razumske spoznaje, ali i razumska težnja, tj. volja može pokrenuti razumsku spoznaju, tj. razum. Premda je tako, ona može pokrenuti i druge moći u duši kao što je osjetilna težnja, razlog tomu je njena usmjerenost prema općem svrhovitom djelovanju, prema dobru uopće.⁶⁹ Čovjek posjeduje sve vrste težnji, "za razliku od osjetilne težnje i naravne težnje, Toma tvrdi da je volja kao racionalna težnja prema dobru slobodna upravo zbog razuma kao spoznajne moći koja čovjeku osigurava mogućnost izbora."⁷⁰ Iz tog razloga čovjek ima slobodnu volju jer kako kaže Toma, isprazna bi bila sva savjetovanja, poticaji, zabrane, nagrade i kazne koje su usmjerene čovjeku. Dok neka bića djeluju bez prosudbe kao što se kamen kreće prema dolje, a druga bića djeluju prema nekoj prosudbi koja nije slobodna, to je kod životinja (pr. ovca kada vidi vuka, prirodnom prosudbom će pobjeći, a ne slobodnom).⁷¹ Govoreći o čovjekovoj slobodi izbora, pitamo se

⁶⁹ Usp., *S. Th.* I, q. 82, a. 4.; N. Vuković, *Odnos spoznaje, težnje i strasti kod Tome Akvinskoga*, str. 9.

⁷⁰ M. Poljak – N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, str. 350.

⁷¹ Usp., *S. Th.* I, q. 83, a. 1.

teži li volja za nekim predmetom iz nužnosti?⁷² Toma nam daje potvrdni odgovor, naša volja teži za nekim predmetom iz nužnosti, te kaže da voljom svi težimo ka sreći. Također možemo reći da bića koja imaju naravnu i osjetilnu težnju su determinirana, premda je ljudsko biće slobodno jer ima razumsku težnju, no ta sloboda nije apsolutna i to nam otkriva da mora postojati nešto za čim ljudsko biće nužno teži.⁷³ Definicija nužnosti prema Tomi je "ono što ne može ne biti".⁷⁴ U *Sumi teologije*, Toma iznosi tri značenja nužnosti prema Aristotelovom nauku o uzroku i svrsi. Prvo značenje je prirodna i bezuvjetna nužnost, drugo, nužnost svrhe, a ponekad i korisnost, te treće značenje je nužnost prinude. Prirodna nužnost proizlazi iz same metafizičke strukture bića i njegove naravi, nužnost svrhe nam govori o ostvarenju nekog cilja ili svrhe za što su nam potrebna određena sredstva kako bi postigli taj cilj. Primjer takve nužnosti je bilo koji čovjekov uspjeh u životu, npr. osoba koja voli odbojku i želi postati vrhunski u tome, može postati profesionalna samo ako je uporna, ulaže dovoljan napor pri radu, te je učestala na treninzima. Nužnost prinude, sam naziv nam kaže da se ona protivi volji, onda kada se na nama vrši prinuda, a nije moguće djelovati suprotno.

Kao što smo već rekli, čovjek uz razumsku težnju ili volju, ima i slobodnu volju. Toma o tome piše u djelu *De Veritate*: "slobodno je pak 'ono što je uzrok samom sebi'." ⁷⁵ Čovjek je uzrok samog sebe i s obzirom na kretanje i s obzirom na prosuđivanje, zato ima slobodnu volju, tj. slobodan sud o tome učiniti nešto ili ne učiniti. Pojam slobodne volje, u sebe uključuje i slobodan čin koji ovisi i o volji i o razumu. O volji kao djelatnom uzroku, te razumu kao formalnom uzroku prema kojem je čin koji je volja izabrala baš takav kakav jest. Postoje dvije razine slobodnog čina. Prvo razina izvršenja, djelovati ili ne djelovati o čemu je odlučila volja, te druga razina je razina određenja djelovanja, prema kojem razum kaže djelovati ovako ili onako, a na koncu je izabrala volja.⁷⁶ U ovom slučaju, "u našim slobodnim činima um pokreće volju predstavljajući joj objekt za kojim teži. Kao svršni uzrok pokreće djelatni, dok volja kao djelatni uzrok pokreće sve moći pa tako i um."⁷⁷ Nadalje, postoje dvije vlastitosti slobodne volje, slobodna volja odlučuje sama o sebi te se volja samoodređuje, to je osobina slobodnog bića, te to znači da biće određuje sebe i svoje djelovanje. Druga vlastitost je da slobodna volja nije determinirana od objekata htijenja. To bi značilo da volja nije determinirana strastima, odluka je slobodna, stoga taj čin volje nije ničim određen. Kao što

⁷² *S. Th.* I, q. 82, a. 1.

⁷³ Usp., M. Poljak – N. Vuković, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, str. 351.

⁷⁴ *S. Th.* I, q. 82, a. 1.

⁷⁵ *QD De. Ver.*, q. 24, a. 1.

⁷⁶ Usp., H. Relja, *Tomistička filozofija*, str. 195.

⁷⁷ H. Relja, *Tomistička filozofija*, str. 196.

smo već rekli, slobodni smo ne u apsolutnom smislu, nego samo u granicama određenom ljudskom naravi, te je čovjek prema svojoj ontološkoj zadanosti, odnosno biti čovjek, znači da slobodom odlučuje kakav će uistinu biti.⁷⁸ Slobodna volja nije ono što se pretpostavljalo, neki habitus ili moć sjedinjena s habitusom. Toma kaže da nije moguće da bude neki habitus, stoga je ona vezana za moć.⁷⁹ Prema slobodnoj volji čovjek slobodno donosi sud o datoj spoznaji. Toma radi distinkciju između volje kao vrste težnje i slobodne volje koja je stanje u kojem se ljudska volja može naći, a sloboda je rezultat ispravnog korištenja volje. Što znači ako mi svoju volju ne koristimo na ispravan način, a ispravan način korištenja jest da volja prijanja uz ono dobro koje je u tom momentu izbora optimalno. Iz toga se može reći da svaki puta kada čovjek bira dobro, njegova volja postaje snažnija, kao što i njegov razum postaje snažniji svaki puta kada spoznaje istinu. Ako činimo suprotno, ako ne biramo dobro koje je u tom trenutku za nas najbolje, mi samim time sebe slabimo, a isto tako ne oplemenjujemo svoj razum jer nismo odabrali dobro koje jača našu volju. Iz tog razloga, ne spoznajemo istinu, što znači da u tom trenutku također pogrešno koristimo volju.

⁷⁸ Usp., Isto, str. 196.-197.

⁷⁹ Usp., *S.Th.*, I, q. 83, a. 2.

ZAKLJUČAK

Cilj ovoga rada jest prikazati položaj čovjeka u odnosu na druga bića, te istražiti njegove specifične moći, razum i volju. Prvo smo istražili Tominu kozmologiju radi što boljeg shvaćanja položaja čovjeka i svih bića, prvenstveno smo mogli uvidjeti da postoji materijalan i nematerijalan svijet. U materijalnom svijetu postoje živa i neživa materijalna bića, dok u nematerijalnom svijetu postoje Bog i anđeli. Razliku među bićima možemo vidjeti iz samog hijerarhijskog poretka bića od najsavršenijih bića prema manje savršenima, prema tome polazeći prvo od nematerijalnog svijeta ka materijalnom, odnosno od najsavršenijeg bića prema najmanje savršenom. Bog se nalazi na vrhu ljestvice, zatim dolaze anđeli koji su zadnja bića u nematerijalnom svijetu. Nakon njih dolazi biće na kojem se bazira ovaj rad, a to je čovjek koji se nalazi na prijelazu nematerijalnog i materijalnog svijeta što će uvelike utjecati na njegovo djelovanje jer kako Toma kaže samo djelovanje proizlazi iz načina bivstvovanja. Manje savršena živa bića od čovjeka su životinje i biljke, te neživa materijalna bića. Glavna razlika živih i neživih materijalnih bića jest vrsta forme, tj. duša koja pripada živim bićima, prema tome Toma koristi Aristotelov hilemorfistički nauk koji nam kaže na koji način su sastavljena materijalna bića. Iz te temeljne razlike, među živim bićima postoji razlika među njihovim dušama koje sadrže sebi svojstvene moći.

Govoreći o odnosu duše i njezinih moći, Toma se pita je li bit duše njezina moć, te odgovara da bit duše nije njezina moć jer je duša, tj. forma po biti akt, a moć potencija, stoga kad bi bit duše bila njezina moć narušio bi se princip nekontradikcije. Na pitanje postoje li mnoge moći duše, Toma pretpostavlja da postoje radi čovjekovog položaja u hijerarhijskom poretku bića. Čovjekova duša sadrži mnoge moći jer se nalazi na granici između duhovnih i materijalnih stvorenja, pa stoga na nju utječu moći i jednog i drugog reda stvorenja. Nadalje, odgovarajući na ostala druga pitanja, Toma iznosi da svaka moć ima određen predmet koji može spoznati, a to možemo zaključiti iz samog čina, tj. djelovanja prema kojem je ona usmjerena.

Toma Akvinski razmatra razum i volju kao dvije ključne komponente ljudske duše koje usmjeravaju čovjekov moralni život i djelovanje. Razum kao temeljna spoznajna moć ima sposobnost spoznati univerzalni nematerijalni element svakog pojedinačnog materijalnog bića. Prema Tomi, razum ima primat nad voljom jer omogućuje prepoznavanje dobra, dok volja slijedi razum u odabiru i ostvarivanju ciljeva. Međutim, volja nije potpuno pasivna, ona ima svoju autonomiju u slobodnom izboru, ali taj izbor uvijek treba biti usmjeren prema dobru koje razum prepoznaje. Ovaj međusobni odnos razuma i volje predstavlja temelj

Tomina učenja o etici i ljudskoj prirodi, gdje razum upravlja, a volja izvršava, uz slobodu kao nužan uvjet moralne odgovornosti.

Na koncu zaključujemo da filozofija Tome Akvinskoga nudi uravnotežen pristup razumijevanju ljudskog djelovanja i morala, pri čemu razum i volja funkcioniraju skladno kako bi čovjek mogao težiti svojoj krajnjoj svrsi, odnosno sreći i sjedinjenju s Bogom. Njegova filozofska misao ostavlja značajan prostor za daljnja istraživanja, gdje se pitanja slobodne volje, etičkog djelovanja i racionalnosti i dalje intenzivno raspravljaju. Akvinčevo shvaćanje razuma i volje nudi odgovore na neka od tih ključnih pitanja, čineći ga relevantnim i danas.

SAŽETAK

Cilj je ovoga rada analizirati čovjeka prema tomističkoj antropologiji, prikazujući jasnu sliku razuma i volje kao njegovih dviju specifičnih moći, te prema hijerarhijskom poretku materijalnih bića uspoređujući čovjeka s drugim živim bićima. U ovom radu korištena je metoda analize. U prvom poglavlju riječ je o Tominom životu i djelu, dok u drugom poglavlju analiziramo različite vrste duša: biljnu, životinjsku i ljudsku, te njihovu međusobnu razliku prema njima svojstvenim moćima. Nakon toga smo izložili razum kao važnu čovjekovu moć, dvije vrste spoznaje: osjetilnu i razumsku, te njihove međusobne razlike i proces apstrakcije u kojem obje sudjeluju. U posljednjem poglavlju analiziramo razumsku težnju, ispravan način korištenja volje, te slobodnu volju.

Ključne riječi:

Toma Akvinski, čovjek, duša, moći, razum, volja.

SUMMARY

Reason and Will in the Philosophical Thought of Thomas Aquinas

This work aims to analyse man according to Thomistic anthropology, showing a clear picture of reason and will as his two specific faculties and according to the hierarchical order of material beings, comparing man with other living beings. In this paper the method of analysis is used. First chapter deals with the life and work of Thomas Aquinas, while in the second chapter we analyse different kinds of souls: vegetative, animal and human, and their mutual differences according to their inherent faculties. The following chapter is dedicated to reasearch of reason as an important human faculty, two types of cognition, sensory and rational, and their mutual differences and process of abstraction in which both of them participate. The last chapter analyses the will as rational appetitive faculty and the free will.

Key words:

Thomas Aquinas, man, soul, faculties, reason, will.

LITERATURA

Primarna literatura:

AKVINSKI, Toma, *Suma teologije*, hrv. prv.: *Izbor iz djela*, Naprijed, Zagreb, 1990.; Vereš. T., *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 2005.

AKVINSKI, Toma, *Suma protiv pogana*, hrv. prv.: *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1993.

Sekundarna literatura:

CHESTERTON, Gilbert Keith, *Sveti Toma Akvinski*, Laus, Split, 1999.

COPLESTON, Frederic, *Istorija filozofije: Srednjovekovna filozofija*, Beogradski izdavačko – grafički zavod, Beograd, 1989.

DADIĆ, Borislav - POLJAK, Maja, *Metafizička antropologija Tome Akvinskoga*, u: „Acta Iadertina“, 19 (2022) 2, str. 151-168.

DADIĆ, Borislav, *Filozofska antropologija I*, (skripta za studente), Sveučilište u Zadru, Zadar, 2006.

KENNEDY, Daniel, *St. Thomas Aquinas*, u: „Catholic Encyclopedia“, <https://www.newadvent.org/summa/1.htm>, (pristupljeno: 1.12.2022.).

KUŠAR, Stjepan, *Srednjovjekovna filozofija: Izbor iz djela Tome Akvinskog*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

MIŠIĆ, Anto, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000.

PAVLOVIĆ, Augustin, *Pariške rasprave Tome Akvinskoga*, Demetra, Zagreb, 2001.

POLJAK, Maja - VUKOVIĆ, Neda, *Spoznaja i težnja u filozofskoj antropologiji Tome Akvinskoga*, u: „Služba Božja“, 62 (2022) 3, str. 336 – 356.

POLJAK, Maja – VUKOVIĆ, Neda, *Strasti u antropološkoj misli Tome Akvinskoga*, u: „Acta Iadertina“, 18 (2021) 1, str. 93 - 111.

RELJA, Hrvoje, *Tomistička filozofija*, Leykam International, Zagreb, 2021.

Toma Akvinski, u: „Hrvatska enciklopedija“, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61654>, (pristupljeno: 24. 11. 2022.).

VUKOVIĆ, Neda, *Odnos spoznaje, težnje i strasti kod Tome Akvinskoga*, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2022.